

הגאון רבי יעקב חי זריהן זלה"ה
 אב"ד טבריה ת"ו

מעשה מרן הרש"ש ובני חבורתו הקדושה מדרש החסידים "בית אל"

הגאון רבי יעקב חי זריהן זצ"ל, מגדולי חכמי ורבני עה"ק טבריה ת"ו בדורו, נולד
 בחודש סיון שנת תרכ"ט לאביו רבי ברוך ז"ל. בצעירותו קיבל תורה מפי חכמי וזקני
 דורו הרבנים: רבי דוד עבו ז"ל, רבי משה בן נאים ז"ל ורבי דוד חיים סתהון ז"ל. נשא
 לאשה את בתו של הגאון רבי בנימין חמוי זצ"ל בעמח"ס אמתחת בנימין (ירושלים
 תרל"ז), אך לא זכה להפקד בזרע ש"ק. בשנת תרפ"ט, אחר פטירתו של הגאון רבי אליהו
 ילוח זצ"ל אב"ד טבריה, נתמנה רבינו לישיב במקומו. בתפקיד זה כיהן עד יום פטירתו
 ביום כ"א מנחם אב תשי"ג.

מחיבוריו שהותיר אחריו נדפסו: 'חלק יעקב' דרושים לזמנים ומועדים, ירושלים
 תרס"ב; 'בכורי יעקב' שאלות ותשובות באו"ח ויו"ד, שם תרס"ו; 'שופריה דיעקב'
 חידושים על התורה על דרך פרד"ס, שם תרע"א; 'אהל יעקב' חידושים על התורה, שם
 תרצ"א; 'שושנת העמקים' ביאור ספר מים עמוקים, שם תשל"ח. ועוד לו בכתובים
 חידושים רבים בפרד"ס התורה, ה' יזכנו לאורם.

* * *

לפנינו אגרת בעלת ענין וחשיבות רבה, שנשלחה ביום ז' מר חשון תרצ"ב ע"י רבי
 יעקב חי זריהן ז"ל אל ידידו הגאון רבי יעקב שאול קצין, כנראה בעקבות הוצאת ספרו
 של האחרון 'פרי עץ הגן' (ירושלים תרצ"א) בו פרסם לראשונה את סיפור תולדות חייו
 של מרן הרש"ש, שקיבץ ואסף ממקורות שונים שבכתב ושבעל פה. ועל אלו באה אגרת
 זו להוסיף עוד שני מעשיות נפלאות המספרות בשבחיו של מרן הרש"ש, אותן שמע
 הגריח"ז מפי הגאון הראשון לציון ר' יעקב שאול אלישר, ולאחר מכן נתקיימו ונתאשרו
 עובדות אלו גם ע"י שני גאוני הקבלה באותו הדור שבירושלים, ה"ה הגאון המקובל ר'
 ששון בכ"ר משה פרסיאדו ז"ל בעל 'שמן ששון', והגאון המקובל הרב השד"ה ז"ל, וכן
 ע"י חמיו ר' בנימין חמוי ז"ל. עד כה טרם פורסמו או נזכרו מעשיות אלו כפי הנוסח
 המקורי שלפנינו בשום ספר מספרי התולדות.

מתוכן המעשה הראשון שמענו כי היה הרש"ש משורש חזקיה מלך יהודה, ושהיה
 ניצוץ משיח בדורו, ועל ר' חיים דילה רחה ז"ל (בעמח"ס 'תורת חכמים') שהיה משורש
 ירמיהו הנביא. מתוכן המעשה השני שמענו לראשונה על הנסיון לקרב את קץ הגאולה
 ע"י תפילות ופעולות שנעשו בחברת גאוני ומקובלי בית אל שבראשות מרן הרש"ש,
 והסיבה שלבסוף נכשלו וחלפה השעה, ובעקבות כן הוצרך החיד"א ליטול את מקל

הנדודים ולצאת (בשנת תקל"ג) בשליחות לארצות הגולה, היא שליחותו האחרונה שממנה לא חזר שוב לארצה"ק מסיבה שאינה ידועה ונפטר בנכר. על כך כתב גדול חוקרי תולדותיו של החיד"א, החכם מאיר בניהו: "תעלומה שלא מצאה עדיין את פתרונה, היא השאלה מדוע לא חזר החיד"א לארץ ישראל ונשאר בליוורנו. טעמים מטעמים שונים ניסו החוקרים ליתן ועדיין אין דבריהם מניחים את הדעת" (החיד"א, חלק א, ירושלים תשי"ט, עמ' עא). נדמה כי מתוך החומר החדש הנחשף כאן לראשונה, נמצא את הפתרון לתעלומה זו. שכן לפי המסופר לפנינו הרי שיציאתו האחרונה של החיד"א בתורת גלות היתה שקיבל על עצמו לכפר על אותה בהלה שבעטיה הצליח מעשה שטן ועברה השעה, ובכך גם לקיים את גזירת "תזרם ורוח תשאם" ולשקול למטרפסיה בהאי עלמא.

על מעשה נורא זה רמז הגאון ר' ישעיה אשר זעליג מרגליות ז"ל, תלמידו ונאמן ביתו של הגאון המקובל ר' חיים שאול דווין הכהן ז"ל (שכנראה ממנו שמע זאת), והוסיף לתאר גם את המקום המדויק בו נתוועדו באותה עת במערה שמתחת לבנין ישיבת בית אל שבעיר העתיקה, ואיך הוביל לשם את מרן היחזון איש' זצ"ל בעת ביקורו הראשון בירושלים בשנת ת"ש. וכה דבריו:

ובדרך אגב אודיע לידידי וחבירי, אשר שם בישיבה הנז' יש בצדו חדר, ובאמצע החדר יש שם כמו פי הבור, ודרך שם יורדים במדרגות הנבנים שמה, ולמטה יש שם עוד חצר רחב וחדר גדול והוא כמו מערה, והכותל שמשם נכנסים להמערה הוא כולו של חלונות כדי להאיר את חדר המערה מהחצר התחתון, ושם עשו חכמי ורבני החברייא התבודדות עם יחודים, ושם היה המעשה הנורא מה שהיה עם הרש"ש והחברייא, שלא ניתנה לדפוס, אלא למסור בסוד מפה לאזן. ויד"נ רבינו הגאון"צ בעל "חזון איש" זצוק"ל, שהיה פעם הראשונה בירושלים, בקשני שאלך עמו לכותל המערבי הקדושה, ובדרך ספרתי לו מבי כנישתא הדא והמעשה הנורא, אמר לי אלך ואראה מה נורא המקום המקובל הקדוש הזה, והלכתי עמו שמה, ונכנס רבי לביהכנ"ס הרש"ש, ואמר יש לי זכיה גדולה עתה לראות מקום גדולים וקדושים שלמדו והתפללו כאן בסוד ה' ליריאיו, זכותם יגן עלינו ועל כן ישראל, וישב שם מעט וינפש, ולמד שם מעט בע"פ, אח"כ הלכתי עמו אל החצר, ומשם להחדר אשר יש שם באמצע החדר בפי הבור הנז', וירד רבינו דרך פי הבור למטה, ונכנס לחדר המערה הקדושה, וישב שם רבי בהתרגשות גדולה מאד, ואמר לי כאן הוא באמת מקום טוב להתבודד ביד בב'ד קדש, ובצאתו בשלום מן הקדש הודה לי מאד על הליכתי עמו שמה, ורבי היה שמה ושבע רצון מאוד¹.

ואגב אורחא למדנו מאגרת מספרת זו, על קשריו האמיצים של הגאון ר' יעקב חי זריהן עם גדולי חכמי זקני הדור הקודם, שהיה מצוי ורגיל אצלם תמיד ויצק מים על ידם.

משה בהגרי"מ הלל

1 צבי לצדיק, ירושלים תשכ"ד, עמ' לה-לו, הערה ב.

ב"ה. טבריא, יום ז' לחדש חשוון תרצ"ב

לכבוד מעלת ידידי ואו"ע² הרב הגדול מעו"מ³ רבין חסידא כלילא דוורדא וכו' וכו' בקש"ת וכמוהר"ר יעקב ש' קצין שליט"א ויהשל"א⁴.

איזי וחביבי, קבלתי מכתבו הבהיר בשאלתו לכתוב לו בכתב מיושר אודות השיחה שהיתה בין הקדוש מהר"ש שרעבי זצ"ל לתלמידו הרב חיים דילה רוזה זצ"ל (מעו"מ סופר, וצ"ל תלמיד חבר להש"מ זצ"ל, כן שמעתי מפי הרה"צ שמן ששון ז"ל), אודות השיחה שהיתה ביניהם. כך שמעתי בחדש אייר ש' סת"ר, כשהייתי אורח אצל הגאון הגדול ראש"ל כקש"ת יעקב שאול אלישר זצוק"ל, שבעש"ק בא הרב הק' חיים דילה רוזה לבוש כגד חדש יפה, ומצא את הרב הק' שרעבי זצ"ל גם הוא לבוש גזיבה⁵ חדשה, אז אמר לו הרב למה לבוש כגד חדש, אמר לו והנה כת"ר לבוש כגד חדש, השיבו אני חזקיה מלך יהודה ואתה ירמיהו הנביא. אז אחר התפילה נגש הרב חיים דילה רוזה ונשק ידי אמו של הש"מ זצ"ל, ואמר זכיתי ונשקתי ידי אמו של המשיח, והקפיד הש"מ על זה שגלה את הדבר. ואני תכף הלכתי אצל הרב שמן ששון זצ"ל, ואמר לי שכנים הדברים באמו"ץ⁶ נאמרים. גם עדות זו אמרה אלי להבדיל הרה"ג ר' שאול דוויק שליט"א.

עוד אחרת שמעתי מפי הגאון אלישר זצ"ל, כי פעם אחת הסכימו לקרב קץ הגאולה, ודחקו החברים להרה"ק הש"מ זצ"ל, ונתאספו בבית אל כנסייה לשם שמים, והתחילו לכון בדבקות גדולה ובמסירת נר"ן. הם עוסקים בזה, והנה עלה כלב שחור גדול מאד והגיע עד פתח הבית הכנסת פותח פיו. אחד מן החברים נשא עיניו ופחד בצעקה, ומתוך כך נתכחלו כל החברים ופסקו מהכוונות⁷. והרב הק' הש"מ זצ"ל נצמער מאד, ומתוך צערו אמר "תזרם ורוח תשאם"⁸. אז בכלל החברים היה הג' חיד"א זצ"ל, תכף באותו רגע נסע ליפו⁹ ומשם נסע באנייה (הנקראת מרכב אלהוא¹⁰) ונסע בים, לקיים גזירת הרב באמרו "ורוח תשאם" שיתקיים בדרך זה. זה ג"כ שמעתי מפי הגאון הראש"ל זיע"א, וגם שמעתי מפי מר חמי הרב הגדול החסיד כקש"ת בנימין חמווי זצ"ל. ושני המעשיות הללו עוד לא ראיתי אותם בשום ספר¹¹.

2 = ואור עיני. 3 = מעוז ומגדול. 4 = ויחי שמו לעד אמן. 5 = מעיל עליון. 6 = באמת וצדק. 7 חלקו הראשון של מעשה זה (בלי התוספת החשובה של יציאת הרחיד"א לגלות בעקבות כך) הובא ע"י רי"ל מימון בקובץ מדי חדש בחדשו - ז (ירושלים תשכ"א, עמ' 149), שכותב וז"ל: "עוד הרבה סיפורי פלא על גילוי אליהו, יחודים עליונים, קירוב קץ הגאולה שמעתי מפי זקני מקובלי בית אל על רבי שלום. וכן סיפור, כי פעם אחת אסף רבי שלום את חבריו, והם התבודדו במערה אחת ועשו ייחודים, כדי לקרב קץ הגאולה. אבל פתאום התפרץ השטן בצורת כלב שחור, ובלבל את כוונותיהם של המכוונים ועצתם הופרה". ומעניין שבספרו של אריאל בן ציון 'שר שלום שרעבי' (ירושלים תר"צ) לא הזכיר כלל ממעשה זה.

8 ישעיה מא, טו.

9 אם ביקשנו לראות פרט זה כמדויק שיציאתו של החיד"א בשליחותו האחרונה היתה סמוך להתרחשות מעשה זה, אם כן יש לנו לקבוע את זמנו של המעשה לשנת תקל"ג - שנה שגם מבחינת מאורעותיה (בתחומה של א"י היו מלכויות מתגרות זו בזו גורם שהשפיע לרעה גם על מצב הישוב) אכן מתאים שיתעורר בה נסיון מעין זה. אולם נראה כי אין בידינו לקבוע עובדות היסטוריות מפרט זה וכיצא בו המופיע בנוסח המעשה שלפנינו בלבד, ואין יפה כחה של המסורת בענין זה אלא לאשש את הגרעין ההסטורי שביסוד הסיפור.

10 = ספינת אויר.

11 סמוך להדפסה העירני ידידי הרב שלמה ועקנין יצ"ו על נוסח שונה ומעובד ממעשה זה שנתפרסם בספר מסעותיו של אברהם אלעזר פרנקל שביקר בירושלים בשנת תרט"ז, ולאחבת השלימות לא נמנעו מלהציגו הנה מתוך מהדורתו המתורגמת (הלוקה בשיבוש וחוסר דיוק) - "ירושלימה", וינה תר"כ, עמ'

ידשו"ט¹² לידדי מע' הרה"ג עובדיה הדאיא הי"ו¹³, קבלתי מכתבו, והיות שאני לא מכיר כלל את האיש שלחתי לשאול את החכם בכור ואעקנין הי"ו ושהוא יחקור אחריו ויודיע. מצב הספר של ה"ר שמחיוף הי"ו, מסרתי ביד התלמיד עקיבה אסבאג הי"ו, ואולי הוא שכח אותו, וגם להתלמיד נתתי לו ספר. אני מבקש ממעכ"ת להתפלל בעדי ובעד אשתי רפ"ש ותשח"ח. יה"ר תמיד נתבשר עליו בשורות טובות אמן.

ידידו דושה"ט בכל לב, יעקב חי זריהן ס"ט

324-326, תחת הכותרת "ספורי הגדות ירושלמיות": שלשה בעלי הקבלה הרב שלום שרעבי, הרב חיים דילה רוחה, והרב יוסף דוד אזולאי, נודעו לתהלה ברוב שלימותם וברוחב חכמתם, למו נבעו מצפוני הקבלה, עדי גדלו והתנשאו בתר מעלת ידיעתם מכל אשר בשמים ממעל ובארץ מתחת על כל המון בני אדם, וחכמת ד' היתה מעוזם וחדות נפשם, ולא נחו ולא שקטו מהגות בה יומם וליל. אך מעצבה אחת הדאיבה את רוחם, כי יאנחו היהודים עוד היום כאסירים בכושרות העבדות, כי עודם מפוזרים בארבע כנפות הארץ, וכי לא הגיע עוד קץ הימין לביאת משיח הגואל. הפעם כליל קודש נועצו יחד וגזרו אומר, לכבוש בעצמת רוחם ובחפץ לבם האמיץ את המשיח ולהביאו בחזקה. ויחלו להכין את נפשם אל ההשבעה בצומם כמשלש ימים פעם אחרי פעם, ובשבתם תמיד יום אחד בינימו, וככה עשו שבועות אחדים. גם התענו נפשם יחד, וברדת השלג משמים, אשר יקר הנהו בירושלים, יצאו ושכבו בשלג. כל הימים האלה התרחקו מנשיהם, ויוסיפו להשתפך בתחנונים ולהעמיק בהגות התורה, מאשר עשו עד הנה. כאשר האמינו בנפשם, כי הטהרו למדי, קמו לראש אשמורות כחצות הליל, ויעלו אל גובה בית הכנסת, ויתפללו שם איש איש לבדו בהגיג לבב ובהתקדשות רוח. אחרי כן התקרבו איש אל רעהו ויזכירו שמות אלוה העצומים וחתומים באוצרות הסוד, אשר לא העזו עד הנה לנשואם על שפתותיהם, עדי השתער לבם בקרבם וקסוליהם מעדו מחלחלה. פתאום נשמעה בת קול משמים, הקוראת: "עת לא תחדלו מהגות רוחכם הלזו וממפעלכם המתפרץ, תמוש התבל ממוסדותיה, עדי תבלה ותאבד; כי חפצכם להחיש דבר אשר לא באה עוד עתו כפי מועצת שדי!" כמעט באין נשמת רוח באפם נפלו כלמו על פניהם לשמוע את הקול, אשר הוסיף לדבר אליהם: "האחד מכם ילך ויתרחק לעזוב את העיר הקדושה כי רק בשלשתכם יחד באגודה אחת תוכלו לכבוש את המשיח". עוד הקשיבו השלמים האלה רב קשב, אולם הקול לא נשמע עוד, ויתנשאו, ופניהם חזרו ממות, מהגובה, וידעו את אשר עלימו לעשות. ויכתבו איש את שמו עלי לוח עור ויניחוהו בספר, ויעידו בינותם, כי האיש אשר שמו יעלה בגורל ראשונה, הוא ילך ויעזוב את ירושלים כרגע. בעצם היום הזה התכונן הרב יוסף דוד אזולאי לשום לדרך פעמיו, ואין גם אחד מהמקהלה הבין, מדוע עזב ככה פתאום את העיר הקדושה, וצר לכלמו מאוד על הליכת הרב השלם הלזה. והוא ירד לאניה ביפו ויסע עד ליוורנו, ושם היתה תהלוכתו בקודש ובדומית המחקר העמיק הרחב לשבת, עדי תמו ימי חייו, ובמותו השאיר אחריו שם תהלה כאחד מגדולי חכמי הקבלה. שנים רבות חלפו אחרי המקרה הלזה, והנה הרב דילה רוחה, שכב על ערש מותו ותלמידיו עמדו מסביב לו. ויאמר אלימו: "במותי אל תשאוני על שכמכם מביתי; סחבו את גויתי בגרם המעלות עדי תוך רחובות העיר ובשער ציון, עדי בואכם אל עמק יהושפט, ושם השליכוני אל קברי!" כמו שער רחף בעצמות תלמידיו ופחד ורעדה קראם מלפני הגוע. ובמות הרב נשאוהו, אחרי רחצם את גויתו ואחרי קוננם עליו את קנת המות, במטה על שכמם לבית המועד לכל חי, בהתיראם למלאות פקודתו האחרונה. אולם בהעמידם את המטה, באו אנשים מתושבי כפר סילואן, הבנוי ממקום קברות היהודים ומעלה, ויחלו לחרחר מדנים עם היהודים, על בלתי שלמם למו את המשאת אשר השו אלימו. היהודים, באין נשק בידם, הרה נסו למען מלט את נפשם, והפלאחים, למען מלאות את נאצת לבם, אחזו את גוית המת בעצמותיו, ויסחבוה על פני הציונים עדי כתתו את ראשו, ואחרי כן השליכוהו אל הקבר. (א"ה: לפי המסופר בס' יששכר זבולון (מהדר) אה"ש, עמ סו-סו) אירע מקרה מדאיב דומה לזה בהלוית הרש"ש. ובס' תולדות חכמי ירושלים (ח"ג עמ' 119 הערה 2 סופר מעין זה על ר' חזקיה יצחק בן הרש"ש). מהרב שלום שרעבי לא שמעתי מאומה, ולא ידעתי גם את הדרך אשר פגע בו המות.

12 = ידרוש שלום וטובה.

13 בעמח"ס "שכיל עבדי" ועוד, גיסו ועמיתו של ר' יעקב שאול קצין.